

A bécsi akadémián építészként végzett Novák Dániel 1833-ban a *Társalkodó*, 1835-ben pedig a *Honművész* című folyóiratban részletesen ismertette a bécsi akadémia oktatási és kiállítási rendszerét, s számos írásában javasolta hazai képzőművészeti akadémia felállítását.¹²² 1836-ban a *Hasznos Műlatságokban* egy akadémia tervet körvonalazott. Az akadémia Novák elképzelése szerint – egyfajta lektori hatóságként – fontos szerepet játszana az ízlésfejlesztésben is: felügyelné a közönséggel közvetlen kapcsolatot tartó műegyesületek kiállításait, kiadványait, s elbírálná az országban felépíteni szándékozott épületek terveit.¹²³ Ez az elképzelés összhangban volt azzal az említett rendelettel, melyben a császár a bécsi akadémiát a 19. század elején a nemzet művészeti hatóságává tette. A hazai művészeti akadémia létrehozása – mint láttuk – számos korábbi tervben is összekapcsolódott a művészeti közélet fejlesztésének, a közzítés nemesítésének, a művészeti ismeretek terjesztésének, a műkereskedelem fellendítésének eszméjével.¹²⁴

1845-ben Császár Ferenc a *Honderű* című folyóiratban a Nemzeti Múzeum igazgatójának címzett nyílt levelet tett közzé egy művészeti akadémia ügyében. A genovai Accademia di Pittura felépítéséhez hasonló festészeti iskola vezetőjének idősebb Markó Károlyt vagy Barabás Miklóst javasolta. Költségcsökkentés céljából azt ajánlotta, hogy az akadémiát a Nemzeti Múzeumban helyezték el.¹²⁵

A szellemi élet képviselői között olyanokat is találunk, akik nem támogatták a hazai művészeti akadémia létrehozásának gondolatát. Horvát István Novák Dániel művészéletrajzokat tartalmazó könyvéről írt recenziójában¹²⁶ úgy vélte, hogy művészeti gyűjtemények, gazdag könyvtárak híján még nem ért meg a helyzet magyar művészeti akadémia felállítására: arról kellene inkább gondoskodni, hogy a tehetséges fiatalok külföldi akadémiákon képezhessék magukat.

1841-ben megjelent könyvében Henszlmann Imre ezzel szemben a romantika akadémiaellenességének szellemében azt hangsúlyozta, hogy a nemzeti művészet megteremtésében és felvirágoztatásában a 19. század közepén már nem a képzőművészeti akadémia játssza a főszerepet. Úgy véli, hogy az antik szobrok gipszmásolatait és a mintarajzokat

mechanikusan másoltató, merev, idealizáló akadémiai kánon megakadályozza, hogy a művésznek készülő fiatalok a természetet, a művészet leggazdagabb forrását egységben lássák, s kiöli belőlük az önálló szellemet és a fantáziát.¹²⁷

A rendszeres magyarországi középfokú művész-képzés végül az 1871-ben létrehozott pesti Minta-rajziskolában indult meg.

■ KAZINCZY FERENC, A KLASSZICISTA ÍZLÉS TERJESZTŐJE

A 18. század második felében Európában az egyházi, fejedelmi és főúri mecenatúra és reprezentáció mellett megerősödött az újfajta kulturális igényekre és fogyasztói szokásokra épülő polgári művészeti nyilvánosság. Nemcsak különböző irodalmi és képzőművészeti stílusterelvűek éltek egymás mellett, hanem a műkritikusok is egyforma létjogosultsággal, súllyal nyilváníthatták ki a műalkotásokról az egymáséitól és a korábbi kánonoktól is eltérő véleményüket. Ennek a folyamatnak a 19. század első évtizedeiben bekövetkezett magyarországi kibontakozásában – az irodalom és a képzőművészet szélesebb körű befogadása, az ízlés finomítása érdekében kifejtett agitatív tevékenységével, a hazai művészeti élet hiányosságainak felemlítésével, művészetszervezői, mecénási tevékenységével, illetve a korszak kulturális „pöreiben” való részvételével – fontos szerepet játszott Kazinczy Ferenc¹²⁸ (I/18. kép).

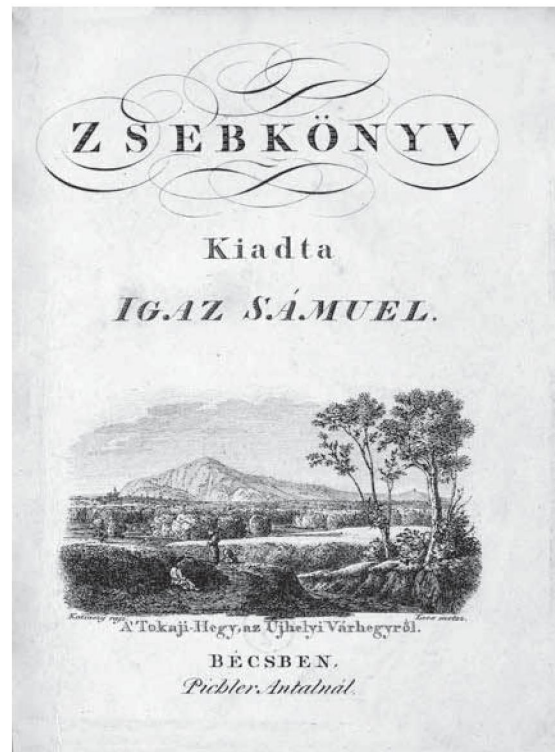
Bár Kazinczy nem folytatott rendszeres művészettörténeti vagy esztétikai tanulmányokat, s egyéges, összefüggő esztétikai rendszert sem alakított ki, kortársai között egyedülállóan gazdag művészeti ismeretekkel rendelkezett. Egyetemes képzőművészeti műveltségét írók és költők (Johann Wolfgang Goethe, Friedrich Schiller, Gotthold Ephraim Lessing) műveinek, illetve képzőművészeti (Bernard de Montfaucon, Johann Joachim Winckelmann, Antonio Francesco Gori) és esztétikai munkák (Johann Georg Sulzer, Charles Batteux) tanulmányozásával szerezte meg, a hazai művészet emlékeit pedig gyakori utazásai során ismerte meg. Ízlését és szemléletét a klasszicizmus esztétikai értékrendje határozta meg: a bécsi Stephanskirche gótikus dí-

I/18 ■ Joseph Kreutzinger: *Kazinczy Ferenc*, 1808

szítéseit éppúgy értéktelennek tartotta, mint Franz Anton Maulbertsch barokk „mázolásait”, s idegenkedett a klasszicizmus akadémiáza ellen lázadó romantikától is. „A szép tudományok’ és ízlés dolgában annál tökéletesebb a’ mív, minél közelébb járúlnak a’ Classicusok példájához; annál szenvedhetlenebb a’ mív, minél távolabbra tévedtünk tőlök”¹²⁹ – írja. Úgy vélte, hogy amíg meg nem erősödik Magyarországon is egy értékes eredeti műveket létrehozni képes művészgeneráció, addig a hiányt az antik szobrok gipszöntvényeivel és az érett reneszánsz klasszikus műalkotásairól készített festmény- vagy rézmetszetsmásokkal kell kipótolni, éppúgy, ahogy az irodalomban is a jó minőségű fordítások segíthetik az ízlés nemesítését.¹³⁰ A barokk allegorizáló antikvitásképével szemben Kazinczy az ókorból ránk maradt művészeti emlékek motívumkincsére épülő, archeológiai érdeklődésű antikvitásszemléletet képviselt. Egy olyan művészeti ismeretanyagot a népszerűsítését vállalta, mely Európa fejlettebb részén már régóta közismert és a képző- és iparművészek által használatos volt, nálunk azonban még újdonságnak számított. „Hazánkban melly felette kevés az, a’ ki a’ Mesterséghez ért, a’ kinek szeme a’ szép érzésében gyakorolva van, sőt a’ ki csak azt is

tudná, hogy az efféle ismereteket honnan kell méríteni! Azt tartom [...] hogy valóságos szolgálatot nyújtok a’ Hazának, ha kimutatom, mellyik az az út, melly e’ Szentségekhez vezet, ’s ez által az ízlést terjeszthetem.”¹³¹

Bár Kazinczynak számtalan saját kezű vázlata maradt ránk, s két rajza nyomán könyvillusztráció is készült (I/19. kép), műkedvelő képzőművészeti tevékenységénél számottevőbb az a hatás, melyet a kortárs képzőművészetre gyakorolt megrendelőként és műkritikusként egyaránt. Még életében több mint harminc portré örökítette meg vonásait,¹³² s arcképek készíttetésére biztatta barátait, pályatársait is. Bécsi (Joseph Kreutzinger) és magyar (Rombauer János, Simó Ferenc, Pesky József) festők mellett Magyarországon letelepedett külföldi művészeket is foglalkoztatott, így az osztrák származású Donát Jánost és a dán Stunder Jakobot (Johann Jakob Stunder), akik Kazinczy hívására érkeztek hazánkba.

I/19 ■ Friedrich Loos Kazinczy Ferenc rajza nyomán: *A tokaji hegy az újhelyi várhegyről*. Illusztráció a *Zsebkönyvből*, 1821

I/20 ■ Ludwig Maillard – Johann Blaschke: Illusztráció a *Kazinczyinak fordított egyveleg írásai* című könyvből, 1808

Mecénási, művészetszervezői tevékenységének másik fontos területe a könyvillusztáltatás volt. Nemcsak a saját munkáihoz és barátainak általa szerkesztett könyveihez készítettett illusztrációkat neves berlini (Daniel Chodowiecki), bécsi (Friedrich John, Vinzenz Georg Kininger, Quirin Mark, Johann Blaschke, Johann Joseph Neidl, Johann Mannsfeld, Vinzenz Grüner, Ludwig Maillard, I/20. kép) vagy külföldön letelepedett magyar (Gerstner József) művészekkel, de pályatársainak és kiadóknak is adott tanácsokat a könyvdiszkek témájára és elkészítőire vonatkozóan. Jó lenne – írja –, ha azok, akik vignettákkal díszítik könyveiket, „a’ munkájikból vett historiai tárgyú rajzolatok helyett, melyek csak a’ tanúlatlan szemeket gyönyörködtethetik, és

a’ mellyek többére csak a’ tanúlatlan kezek által rajzoltatnak ’s metszetteknek, Montfauconnak, a’ Herculanumi Festések’ Köteteiknek, ezen Florentzi Gyűjteménynek, s’ a’ Winckelmann’ munkájának darabjait másolgatnák, meghagyván a’ Mívésznek, hogy a’ példánytól eltérni semmiben ne merészeljen!” – akkor is, ha a képeknek nincs közük a könyvek tartalmához, mert az olvasók így hozzászokhatnak az antik művészet szépségéhez.¹³³ Kazinczy maga is gyűjtögette az antik motívumokat: 1792-ben a pesti egyetem könyvtárában Montfaucon köteteit és a herculaneumi régiségeket másolta. Az, hogy 1812-ben arra kérte Helmezy Mihályt, hogy pontosítsa a húsz évvel korábban készített rajzok forrásának adatait, jelzi, hogy Kazinczy a motívumok felhasználását tervezte.¹³⁴ A pesti Trattner kiadó Kazinczy tanácsára Báróczy Sándor versesköteteteinek

I/21 ■ *Herkules és az oroszlán*. A *Báróczynak minden munkáji* című könyv címlapképe, 1814

címlapjait „a’ Florentzi Museum’ táblájiról szedett caméók”-kal díszítette¹³⁵ (I/21. kép). Kazinczy több mint húsz kötetet kitevő, kiterjedt levelezésében számos képzőművészeti megjegyzést találunk, s a művészeti ismeretek szélesebb körű terjesztésére is vállalkozott újságcikkekben¹³⁶ vagy útleírásokban.¹³⁷ Személyes tapasztalatait elméleti ismereteivel egészítette ki: a Csáky Emánuel hotkóci angolkertjének leírását adó sorozatában nemcsak a legjelentősebb hazai kerteket sorolta fel, hanem az angolkertek kialakításának rendező elveit is ismertette.¹³⁸ Az ún. Árkádia-pert elindító 1806-os írásában Csokonai Vitéz Mihály debreceni síremlékének a közönségsé váló medencés piederstál helyett a klasszicizmus szellemében „a’ Régiek szép egyszerűségé”-t utánzó formát javasolt, melyet az ÁRKÁDIÁBAN ÉLTEM ÉN IS felirat mellett egy szállodosó pillangó díszítene. A debreceniekkel kialakult sajtóvitában¹³⁹ Kazinczy ismertette az Árkádia-motívum leghíresebb képzőművészeti példáit, a témával foglalkozó művészeti kiadványokat, illetve a motívum ikonográfiai vonatkozásait.

1809-ben a Zemplén vármegyei rendek Kazinczy Ferencről és Dessewffy Józseftől kértek tanácsot a győri csatában elesett felkelők tiszteletére felállítandó sátoraljaúj helyi emlékmű formájára és felirataira vonatkozóan. Kazinczy az emlékoszlop alakját itt is egy már meglévő alkotás nyomán határozná meg: „A’ híresebb Európai Igazgatások jutalmakat szoktak feltenni azon épületek’ s emlékek’ rajzolatjaikra, mellyeket tenni készülnek; ’s e’ munka’ füzeteiben néhány illy megkoszorúzott formák’ rezeit találhatni, mellyek közül a’ Tek. Rendek biztosan választhatnak.”¹⁴⁰ A nemzeti jelleg hangsúlyozása miatt ugyanakkor – a szokásoktól eltérően – nem latin, hanem magyar nyelvű feliratokat javasolt, bár választási lehetőségként megadta a latin nyelvű változatot is. A hazai művészeti nyilvánosság fejlődését jelzi, hogy a megvalósult emlékművel a sajtó többször foglalkozott, s a *Hébe* közölte az emlékmű metszetét is.¹⁴¹

A művészeti közélet fejlesztését, az ismeretek terjesztését szolgálták Kazinczy műkritikái is. A római tanulmányok után 1824-ben hazatért, első nemzeti szobrászként ünnepelt Ferenczy István Csokonai-büsztyje¹⁴² (I/191. kép) mellett önálló írást közölt három újonnan megjelent kiadvány illusztrációiról

I/22 ■ Ferdinand Lütgendorff: Keglevich János, 1830

(Ferdinand Lütgendorff: *Magyar Pantheon*, I/22. kép, Jakob Alt – Ludwig Erminy: *Donau-Ansichten*, Josef Fischer: *Vágvölgyi részletek*¹⁴³), illetve az osztrák Peter Krafft Zrínyi Miklós kirohanását ábrázoló monumentális olajfestményéről.¹⁴⁴ Szakszerű ismertetést jelentetett meg az erdélyi származású Goró Lajos Pompeji régiségeit leíró, *Wanderungen durch Pompeji* című, 1825-ben Bécsben megjelent „megbecsülhetetlen Munkájáról”,¹⁴⁵ s tervezte a könyv magyarra fordítását is.

Bár Kazinczy – művészeti, esztétikai elveinek megfelelően – gyűjtötte az ókor, a reneszánsz és a klasszicizmus fő műveiről készült metszeteket, illetve a festői utazások látképeit, több ezer darabból álló metszetgyűjteményének jelentős részét a történeti és topográfiai érdekű lapok (híres emberek portréi, városábrázolások, térképek) tették ki. Figyelme tehát – s történeti szempontú műgyűjtése¹⁴⁶ mellett ezt példázzák a hazai kultúra és történelem kiemelkedő személyeiről (Zrínyi Miklós, Mátyás király) írt

életrajzai is – olyan témák felé is fordult, melyek a romantika irodalma és képzőművészete számára jelentettek inspirációt. A nemzeti múlt iránti érdeklődését példázzák történeti ikonográfiai kutatásai is: az 1820-as években részt vett abban a – kötetünkben később ismertetésre kerülő – vitában, mely Peter Krafft *Zrínyi kirohanása Szigetvárból* című készülő festménye kapcsán a várvédő, illetve a költő Zrínyi Miklós arcképéről bontakozott ki.

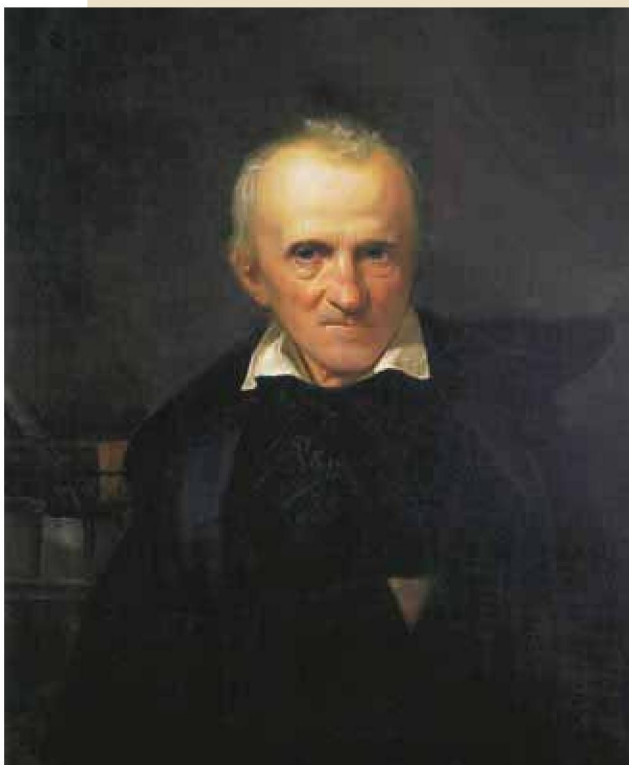
Kazinczy Ferencnek – sok tekintetben konzervatív, normatív, kizárólagosságra törekvő esztétikai nézetei ellenére – jelentős szerepe volt abban,

hogy a 19. század első felében Magyarországon is megerősödtek az önálló nemzeti, illetve a szabadon választható, megvásárolható „polgári” művészet megteremtésére és felvirágoztatására irányuló törekvések, hogy megszületett a független, öntudatos, modern művész típusa, s hogy körvonalazódnak kezdtek a művészeti élet szervezeti keretei. Az irodalmi és képzőművészeti alkotások értésére és élvezésére nevelő ízlésnemesítő programja, melyet kiterjedt levelezésében és a sajtó útján is népszerűsített, a Kazinczy-kör klasszicizmusán kíméletlenül keresztüllépő romantika sikerét is előkészítette.

■ THUGUT HEINRICH: KAZINCZY FERENC

Kazinczy Ferenc talán legismertebb portréját (I/23. kép) mindeddig Johann Nepomuk Ender (az irodalmárról már halála után készített) alkotásának vélték,¹⁴⁷ feltehetően egy, a képről 1833 végén készült sokszorosított grafikai reprodukció miatt, amelynek az előrajzát – de csak az előrajzát! – valóban Ender készítette. Magá-

I/23 ■ Thugut Heinrich: *Kazinczy Ferenc*, 1829–1830

nak a képnek a festője viszont Thugut Heinrich volt;¹⁴⁸ egy bécsi akadémiai képzettségű művész, aki vándorfestőként tevékenykedett Közép-Európában, és akinek az életműve éppen ezért túlságosan szétszóródott ahhoz, hogy a régió országainak nemzeti művészettörténet-írásaiban nyomot hagyjon.

Az 1820-as években Budán, a Brunszvikok házi festőjeként tevékenykedő Thugut művészete Kisfaludy Károly és folyóirata, az *Aurora* körül csoportosuló pesti irodalmárok – például Vörösmarty Mihály, Bajza József, Kölcsey Ferenc, Czuczor Gergely, Toldy (Schedel) Ferenc, Fáy András – mellett¹⁴⁹ a Széphalmon élő és alkalmanként Pestre látogató Kazinczyra is mély benyomást tett. Így a Magyar Tudós Társaság alapszabályainak kidolgozása végett a városban tartózkodó idős mester 1829 májusának elején többször ült neki.¹⁵⁰ A rendelkezésre álló idő rövidege miatt azonban ekkor a festménynek csak az arc része készülhetett el; a képen látható öltözet felől pedig még meg sem egyeztetett a megrendelő és a művész, és előleg fizetésére sem került sor. Mindennek dacára a Széphalomra visszatérő Kazinczy lelkesen újságolta Guzmics Izidor-nak újabb képmása készülését: „feste Heinrich arcközépbén, a’ legmelegebb ecsettel, ’s kemény árnyékban, mely a’ fejnek gömbölyűséget ad.”¹⁵¹